

Inhoud

Wat kun je verwachten van het extra materiaal bij webinar 5 over groene exegese?

1. Je vindt hier allereerst vertaalaantekeningen bij het besproken gedeelte in de NBV21.
2. Daarna volgt een samenvatting van webinar 5.
3. Verder krijg je een aantal praktische suggesties voor de verkondiging.
4. Tot slot vind je een literatuurlijst en een lijst met links naar organisaties die ander materiaal bieden rondom groene Bijbeluitleg en theologie.

1. Vertaalaantekeningen bij Romeinen 8:18-30

[19] *dat de luister van Gods kinderen openbaar wordt* – De NBV had ‘dat openbaar wordt wie Gods kinderen zijn’. Dit kon je lezen alsof dan duidelijk wordt wie echt Gods kinderen zijn en wie niet. De NBV21 wil dit mogelijke misverstand voorkomen door een eenduidiger formulering. Paulus verwijst hier naar het moment dat Gods kinderen zullen gaan delen in zijn luister en de sterfelijkheid afleggen (Rom. 8:19, 21, 23). Zij delen al in Gods luister (Rom. 8:30), maar dat is nog verborgen tot het moment dat dit openbaar wordt. De NBV21 kiest daarom voor een explicitering met ‘luister’.

[20] *door Hem* – Door het invoeren van de eerbiedshoofdletters moest de NBV21 hier een keuze maken. Volgens de meeste uitleggers is de zinloosheid opgelegd door God (vgl. Gen. 3:17-19).

[20] *Maar er is hoop* – In de NBV stond ‘Maar ze heeft hoop gekregen’. Dit kon de suggestie wekken dat de hoop iets is dat aan het al bestaande reikhalzende verlangen werd toegevoegd (Rom. 8:19). Maar de hoop verwijst naar dezelfde situatie/actie als het verlangen.

[21] *en zal delen in de vrijheid en luister die Gods kinderen geschonken wordt* – In het Grieks staat er een lange keten van begrippen: *eis tēn eleutherian tēs doxēs tōn teknōn tou theou*, ‘tot de vrijheid van de luister van de kinderen van God’. Uit de context (vooral Rom. 8:17-18 en Rom. 8:30) blijkt dat het ‘delen in de luister’ hier de climax vormt. Die luister wordt nader bepaald als ‘de luister die de kinderen van God ten deel zal vallen’. Terwijl de schepping nu nog gebukt gaat onder de ‘slavernij van de vergankelijkheid’ zal zij delen in de ‘vrijheid van de luister’. De vrijheid duidt op een nieuwe situatie, als er aan de slavernij van de vergankelijkheid een einde zal zijn gekomen. Het laten staan van een genitiefconstructie (zoals de NBG-vertaling 1951 doet ‘tot de vrijheid van de heerlijkheid’) levert geen begrijpelijke tekst op. De weergave ‘glorierijke vrijheid’ (Groot Nieuws Bijbel; Willibrordvertaling) verlegt onterecht het zwaartepunt van ‘luister’ naar ‘vrijheid’. De nevenschikking ‘delen in de vrijheid en luister’ levert een begrijpelijker tekst op.

vragen rond het belang van de zorg voor de aarde? Tineke Bol-Driehuisen schreef hierover een stuk voor vertaalkblad Met Andere Woorden. Dit is te vinden op debijbel.nl.

Door de Geest zijn de Romeinse christenen nu kinderen van God, en daarmee ‘erfgenamen van God, samen met Christus’ (8:17a). Ze zijn dus nu verbonden aan Christus, maar in onderscheid tot de gelovigen heeft Christus zelf de erfenis al ontvangen. Het mede-erfgenaamschap blijkt echter in hun lotsverbondenheid met Christus: ze ‘delen in zijn lijden om ook met Hem te kunnen delen in Gods luister’ (8:17b).

De beginstelling in Romeinen 8:18 en de hoofdlijn van het betoog

In Romeinen 8:18-30 gaat Paulus nader in op het contrast tussen het lijden in de huidige situatie en de luister die Gods kinderen te wachten staat. Hij wil de Romeinse christenen bemoedigen om stand te houden in hun leven in Christus. In vers 18 begint hij zijn bemoediging met de stelling dat het huidige lijden niet opweegt tegen de toekomstige luister. Paulus wil het lijden niet bagatelliseren en wegpoetsen. Integendeel, hij integreert het lijden juist in het christelijke bestaan als een kenmerk ervan – en niet als een kenmerk van Gods toorn. Dat doet hij op drie manieren:

- (1) Gelovigen kunnen zich laten voorstaan op de ellende die ze doormaken, want ze kunnen door te volharden laten blijken dat ze betrouwbaar en standvastig zijn, en zo wordt hun hoop versterkt (Rom. 5:3-4). Lijden heeft een positief effect op de hoop.
- (2) In de tweede plaats hoort het lijden bij de status van mede-erfgenaam samen met Christus. Wie verbonden is met Christus, heeft deel aan zijn lijden, maar dan óók in de toekomst aan zijn verheerlijkte status (8:17). Zo wijst het lijden heen naar de luister die Gods kinderen wacht. Het lijden is een voorstadium en dus voorlopig.
- (3) Wat Paulus nu in vers 18 zegt, is: hoe zwaar het lijden ook is, de luister die wacht is onnoemelijk veel groter. Hij bagatelliseert het lijden dus niet, maar hij relativeert het wel. Het lijden zal nooit Gods luister overtreffen.

De hoofdlijn van Paulus’ bemoediging om stand te houden draait erom dat hij er steeds op wijst op welke manier de toekomstige redding al merkbaar is, juist te midden van het lijden. Er zijn volgens Paulus aanwijzingen die boven het lijden uitwijzen naar de komende luister.

Een sleutelwoord in Paulus’ bemoediging is het woord ‘hoop’. ‘In deze hoop zijn we gered’ (Rom. 8:24). Het is opvallend dat dit de enige keer is dat Paulus over ‘redden’ in de verleden tijd spreekt. De christelijke hoop wijst boven het lijden uit naar de redding. En op die manier is de redding al werkelijkheid – in de modus van de hoop. De christelijke hoop bergt dus zowel het ‘reeds’ als het ‘nog niet’ in zich. Hier vestigt Paulus eerst de aandacht op het ‘reeds’: in de hoop die de gelovigen hebben te midden van het lijden is de toekomstige redding al present (vgl. ook Rom. 5:5). De Geest, zo lezen we hier in Romeinen 8:23 is ‘het voorschot’ dat de gelovigen ‘hebben ontvangen’. Op basis van dat voorschot in de vorm van de Geest, dat zoveel liefde en vertrouwen opwekt, kan Paulus over redding spreken in de verleden tijd, als een voltooide zaak.

In een terzijde legt Paulus verder uit dat de hoop óók vooruitwijst naar wat nog komen moet (Rom 8:24-25). De gelovigen zijn volgens Paulus dus in staat om te volharden te midden van het lijden van deze tijd door de hoop die zij hebben. Hoop scheidt verwachting, en wijst boven deze tijd uit. En de hoop komt voort uit de ervaring dat de redding in beginsel al voltooid is. Die balans tussen het reeds en het nog niet komt ook tot uiting in een ander woord dat Paulus hier in de verleden tijd gebruikt. Normaal schrijft

Paulus over de luister die Gods kinderen in de toekomst wacht. Maar in vers 30 kan hij ook zeggen dat God de gelovigen ‘heeft (...) laten delen in zijn luister’. De luister wordt in de toekomst geopenbaard (Rom. 8:18 enz.), maar Paulus weet dat God daar ontegenzeggelijk naar toe werkt. Op een nog verborgen wijze is de toekomstige luister al present. Paulus wijst dus op het ‘nog niet’, maar ook nadrukkelijk op het ‘reeds’. Zo wil hij ervoor zorgen dat de gelovigen het volhouden te midden van het lijden van deze tijd.

Zuchtende bondgenoten

Paulus zet zijn bemoediging kracht bij door twee bondgenoten van de christelijke hoop op te voeren: de schepping en de Geest. De schepping, de gelovigen en de Geest zijn verbonden door het motiefwoord ‘zuchten’.

(3) De Geest (Rom. 8:26-27). Gelovigen hebben te maken met schepselmatige zwakheid, en die bestaat eruit dat ze niet in staat zijn God dingen te vragen zoals het behoort – het ontbreekt aan gepaste taal. De Geest komt ons daarin te hulp: Hij bemiddelt tussen onze zwakheid en God door ons gebrekkige gebed in ‘woordloze zuchten’ bij Hem te brengen. De Geest heeft geen woorden nodig bij God om zijn pleidooi over te brengen, want God weet wat de Geest wil zeggen. Zo is de Geest de bondgenoot van de gelovigen. De Geest is bij God pleitbezorger van de roep van de gelovigen om het moment van de openbaring van Gods luister.

(2) De gelovigen (Rom. 8:23-25). Het voorschot (de Geest) maakt innerlijk het verlangen wakker naar meer. Wat door het bezit van de Geest innerlijk al werkelijkheid is, zal in de toekomst openbaar worden. Dat is het moment van de verlossing van ons sterfelijk bestaan. Let wel, het gaat niet om de verlossing *uit* het sterfelijke bestaan, maar het sterfelijke bestaan, het aardse lichaam, wordt getransformeerd tot een verheerlijkt bestaan. Het bezit van de Geest staat gelijk aan het bezit van hoop.

Een interessante observatie is dat het bezit van de Geest geen scheiding aanbrengt met de schepping, maar dat het juist een nauwe verbinding creëert met de zuchtende en reikhalzende schepping.

(1) De schepping (Rom. 8:19-22). Bij ‘de luister die ons in de toekomst zal worden geopenbaard’ in vers 18 dacht Paulus aan de nieuwe schepping. En om de Romeinse christenen een hart onder de riem te steken bij ‘het lijden van deze tijd’, wijst hij erop dat de gelovigen niet de enigen zijn die uitkijken naar het moment dat Gods luister zichtbaar wordt. Heel de schepping, dat wil zeggen de niet-menselijke schepping, ‘ziet er reikhalzend naar uit’. Zij wijst zo boven het lijden uit naar de komende verlossing. Hoe weten we dat de schepping daarnaar verlangt? Dat staat in vers 22: ‘Wij weten dat de hele schepping nog altijd als in barensweeën zucht en lijdt.’ Paulus ziet dus in het zuchten en steunen van de schepping een reikhalzend verlangen naar verlossing van de zinloosheid waarin zij terechtgekomen is. Hij werkt dit uit en zegt dat de schepping ten prooi is aan zinloosheid (vergankelijkheid). Dat komt doordat God haar daaraan heeft onderworpen. Maar de schepping is hier *onvrijwillig* in verzeild geraakt. En zij weet dat deze slavernij van de vergankelijkheid weer wordt opgeheven als Gods luister geopenbaard zal worden. Daarom is de schepping niet zonder hoop. Zolang de verlossing zich niet heeft doorgezet, zit de schepping onvrijwillig gevangen en roept om bevrijding. Door haar gebrek aan berusting is zij bondgenoot van de gelovigen in de hoop op verlossing.

De plaats van het menselijke handelen

Paulus stelt hier niet aan de orde dat het lijden van de schepping direct veroorzaakt kan worden door bepaald menselijk gedrag. Er is wel een lotsverbondenheid tussen de mens en de schepping, want de

schepping lijdt vanwege de zonde van Adam. Paulus bekijkt het geheel vanuit een blik waarin God centraal staat: zowel het lijden in de schepping als de verlossing daarvan zijn primair daden van God. Indirect wil dit zeggen dat we niet moeten denken dat de uiteindelijke transformatie van de schepping door mensen tot stand gebracht kan worden.

Het voordeel van Paulus' gerichtheid op Gods handelen is dat de mens daardoor minder centraal komt te staan. De schepping verschijnt daarom allereerst in haar relatie tot God. De schepping heeft een eigen waarde. De schepping is bovendien een bondgenoot van de mens, niet louter het theater van de mensengeschiedenis of een instrument of object. De schepping staat aan de goede kant, tegenover zonde, dood en verderf.

Het appel van de schepping

Binnen de discussie over klimaat en milieu biedt het perspectief van Paulus een onderscheidende invalshoek. Wie de eschatologische visie van Paulus deelt, ziet dat in de schepping een nare twist zit die niet oorspronkelijk door God is bedoeld. Er is sprake van een bepaalde mate van ontwrichting die verder gaat dan gewone eindigheid. Het zuchten en steunen van de schepping is daartegen als het ware een protest, en dat protest is een uitdrukking van de hoop dat die ontwrichting eens zal worden opgeheven. Maar daarmee doet de schepping als het ware ook een appel op ons: want wie zijn wij dan om het te wagen om bij te dragen aan die ontwrichting en de kant van het kwaad te kiezen?

Lotsverbondenheid en bondgenootschap

Er zijn met name twee aspecten van Romeinen 8 die vruchtbaar gemaakt kunnen worden voor 'groen Bijbellezen':

Het eerste aspect is *lotsverbondenheid*. Enerzijds heeft volgens Paulus het lijden van de schepping iets te maken met de menselijke zonde. En naast de gelovigen zal ook de schepping delen in de verlossing doordat zij getransformeerd wordt naar een verheerlijkt bestaan. Dat snijdt elke gedachte af dat de schepping er niet meer toe zou doen.

Paulus smeedt in de tweede plaats een *bondgenootschap* tussen gelovigen en de schepping. Hij roept de lijdende gelovigen op om te kijken naar de schepping, die ernaar verlangt verlost te worden uit de slavernij van de vergankelijkheid. Dit zal onherroepelijk de manier kleuren waarop je als gelovige naar de schepping kijkt.

Hierbij komen drie overwegingen die we ontleen aan huidige ecologisch-theologische inzichten. (1) Mens en schepping zijn compleet verstrengeld. (2) De invloed van de mens is zo groot geworden, dat we de door de mens gepleegde uitbuiting van de schepping niet buiten ogeschouw kunnen laten als we het over het lijden van de schepping hebben. (3) Ecologie valt niet los te zien van sociale gerechtigheid. Als je met deze overwegingen in de hand weer naar de twee genoemde aspecten van Paulus gaat kijken, dan krijgen deze in onze tijd een nieuwe actualiteit.

Bondgenootschap: Als de zuchtende schepping als het ware naar ons kijkt en zo een appel op ons doet – dan valt schadelijk gedrag niet te rijmen met een christelijke manier van leven. Het bondgenootschap met de schepping maakt je 'verschillig' ten opzichte van wat er met de schepping gebeurt.

Lotsverbondenheid: Samen zijn we op reis naar een nieuw, getransformeerd bestaan. In de bredere context van Paulus' ethische aansporingen drijft dit tot handelen (vgl. hoe je om moet gaan met het lichaam volgens 1 Kor. 6). In de Brief aan de Romeinen is de 'gerechtigheid van God' een centraal thema. De oudtestamentische achtergrond hiervan is dat wanneer God zijn gerechtigheid toont, hij orde op zaken stelt ten gunste van de gemeenschap. Zijn gerechtigheid tonen is zijn trouw tonen en redding brengen. En dat is breder dan de redding van individuen, het gaat om een gemeenschap op een bepaalde plaats. Wanneer Paulus zegt, dat in het evangelie Gods gerechtigheid zichtbaar wordt, wil dat zeggen: in zijn verkondiging van het evangelie komt Gods reddende handelen openbaar, want er zijn overal gemeenschappen van gelovigen ontstaan die zich toewijden aan God. De transformatie van de wereld is begonnen. En over deze transformatie heeft Paulus het, als hij zegt dat je jezelf in dienst van God moet stellen als een werktuig voor de gerechtigheid (Rom. 6:13) en als hij zegt dat je je gezindheid moet vernieuwen (Rom. 12:2). 'De gerechtigheid van God' kun je ook typeren als 'het koninkrijk van God', want waar God zijn gerechtigheid toont, laat hij zijn heerschappij gelden (Rom. 14:17). De toekomstige redding, Gods gerechtigheid, is dus niet slechts een zaak van de toekomst, maar wordt al zichtbaar in de gemeenschappen van de gelovigen. Ze dienen toegewijd te zijn aan de gerechtigheid. Daarbij hoort ook dat je rekening houdt met de zwakkeren. En dan kun je er niet omheen om vandaag ook aan de aarde te denken.

In het christelijke groene discours heeft 'de zuchtende schepping' soms iets weg heeft van een mantra. We kunnen concluderen: dit gebruik gaat voorbij aan de oorspronkelijke bedoeling van Paulus. Maar als je in het licht van de vragen van onze tijd doordent op wat Paulus zegt, dan kom je daar vanzelf terecht. Want dan krijgt het beeld van de zuchtende schepping die op verlossing wacht een nieuwe lading en een nieuwe actualiteit. Het is een beeld dat gelovigen kan aansporen om op een andere, 'groenere' manier te kijken naar de schepping, onze bondgenoot.

3. Suggesties voor de preek

3.1 De (on)maakbaarheid van de nieuwe schepping

In Romeinen 8 staan er geen directe aanwijzingen over hoe je met de schepping om moet gaan. Dat is misschien teleurstellend, maar waar Paulus zich wél op richt is Gods handelen. De nieuwe schepping is niet maakbaar voor mensen, alleen voor God. Ontslaat ons dat dan van zorg voor de schepping? Nee, want onze verantwoordelijkheid is niet afhankelijk van of het in onze macht ligt om de nieuwe schepping tot stand te brengen. Bovendien spelen er in onze tijd nieuwe vragen. We moeten dan verder met Paulus meedenken. Zie het voorbeeld in 1 Korintiërs 6. Wat betekent het in deze tijd om 'werktuig te zijn voor de gerechtigheid' (Rom. 6:13)?

3.2 Gelovigen en schepping als bondgenoten

Als je christenen vraagt naar de omgang met de natuur, zullen velen komen met 'rentmeesterschap'. Hierin zit een hiërarchie, en het is ook geen Bijbelse term. Er is daarom veel kritiek op dit begrip. Nu hoeft het kind met het badwater niet weg. Maar Romeinen 8 biedt een alternatief of aanvullend begrip om onze verbinding met de schepping uit te drukken: bondgenootschap. De schepping zit in hetzelfde schuitje als wij, en zal ook verlost en getransformeerd worden. Als de kermende en zuchtende schepping inderdaad als het ware naar ons kijkt en zo impliciet een appel op ons doet – dan valt gedrag

waardoor je het lijden en zuchten van de schepping verzwaart, niet te rijmen met een christelijke manier van leven. Het bondgenootschap met de schepping laat je niet koud, het maakt je ‘verschillig’ ten opzichte van wat er met de schepping gebeurt.

3.3 De kwetsbaarheid van de aarde

De schepping zucht en kreunt volgens Paulus in Romeinen 8. Dit gaat verder dan de normale eindigheid en vergankelijkheid waar je ecologen over hoort. Er zit ook een nare twist in de schepping. Dat, en de gedachte dat de schepping verlost zal worden, is een onderscheidende invalshoek in het klimaatdebat. De ontwrichting komt volgens Paulus door de lotsverbondenheid met de zondigende mens. Voor ons heeft die gedachtegang nieuwe actualiteit, nu de invloed van de mens op de aarde in negatieve zin zo groot is geworden. Het zuchten en steunen van de schepping is daartegen als het ware een protest, en dat protest is een uitdrukking van de hoop dat die ontwrichting eens zal worden opgeheven. Maar daarmee doet de schepping als het ware ook een appel op ons: want wie zijn wij dan om het te wágen om bij te dragen aan die ontwrichting en de kant van het kwaad te kiezen? Hoe ontwrichtend zijn wij bezig? En wat is een levensstijl die past bij Gods gerechtigheid zoals de Brief aan de Romeinen daarover spreekt?

4. Literatuur bij webinar 5

- Vicky S. Balabanski, ‘Pauline Epistles: Paul’s Vision of Cosmic Liberation and Renewal’ in: Marlow & Harrias, *OHBE*, 241-255.
- Hans Burger, *Hoop voor een zuchtende schepping. Reflecties over lijden en ecologie bij Romeinen 8*, Reformatorische Stemmen 2020/1, Baarn 2020.
- Hans Burger, ‘Verlossing in Jezus Christus: relevant voor heel de schepping. Over Nieuwe Testament en ecologie’ in: *Schrift* 303, 53/3 (augustus 2021), 41-45.
- Brendan Byrne, *Romans*, Sacra Pagina 6, Collegeville 2007.
- Brendan Byrne, ‘An Ecological Reading of Rom. 8.19-22. Possibilities and Hesitations’ in: Horrell e.a., *EH*, 83-93.
- Joseph A. Fitzmyer, *Romans. A New Translation with Introduction and Commentary*, The Anchor Bible 33, New York etc. 1993.
- David G. Horrell, ‘Paul and the Redemption of the Cosmos’ in: idem, *The Bible and the Environment. Towards a Critical Ecological Biblical Theology*, Londen/Oakville 2010, 88-103.
- Cheryl Hunt, David G. Horrell en Christopher Southgate, ‘An Environmental Mantra? Ecological Interest in Romans 8:19-23 and a Modest Proposal for Its Narrative Interpretation’ in: *Journal of Theological Studies* 59/2 (2008), 546-57934. DOI: 10.1093/jts/fln064.
- Robert Jewett, *Romans. A Commentary*, Hermeneia, Minneapolis 2007.
- Michael Wolter, *Der Brief an die Römer*, dl. 1, Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament 6.1, Neukirchen-Vluyn/Ostfildern 2014.

5. Literatuur rond groene exegese en theologie

Nederlands

Breed toegankelijk:

- Jan J. Boersema, 'De val en de wolf' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 19-21. [[Column](#) over de tweedeling tussen wilde en gedomesticeerde natuur en de gevolgen daarvan.]
- Gijsbert van den Brink, 'Rentmeesterschap?' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 70-71. [[Excerpt](#) uit de 'Wetenschapsbijbel' over het begrip rentmeesterschap.]
- Hans Burger, *Hoop voor een zuchtende schepping. Reflecties over lijden en ecologie bij Romeinen 8*, Reformatorische Stemmen 2020/1, Baarn 2020. [Toegankelijk boekje over het thema in de titel, met gespreksvragen.]
- Dave Bookless, *Het groene hart van het geloof. Zorg voor Gods wereld*, Amsterdam 2019 [Kampen 2009]. [Toegankelijk boek waarin zorg voor de schepping in het centrum van het christelijk geloof wordt geplaatst.]
- Sam Janse, 'Groene exegese – kan dat wel?' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 58-59. [[Column](#) over zin en onzin van groene exegese.]
- *Schrift* 303 (2021) is gewijd aan het thema 'de groene Bijbel' met bijdragen van diverse Nederlandse Bijbelwetenschappers en theologen (zie theologie.nl).
- Trees van Montfoort, 'Schepping is geen strijd' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 44-45. [[Column](#) over wat het betekent dat strijd afwezig is in het scheppingsverhaal.]
- Matthias Olthaar en Paul Schenderling, *Hoe handel ik eerlijk?* Middelburg 2021.
- Paul Schenderling, *Er is leven na de groei. Hoe we onze toekomst realistisch veiligstellen*, Voorschoten 2022.
- Hans Schraevesande (red.), *Van God is de aarde en al wat daar leeft. Waarom duurzaamheid tot het hart van kerk en geloof behoort*, Bezinning 60, Amersfoort 2019. [Toegankelijke brochure over kerk, geloof en duurzaamheid. [Digitaal te bestellen bij de Raad van Kerken.](#)]
- In de loop van oktober en november 2022 verschijnen diverse blogs op debijbel.nl.

Vakliteratuur:

- Jan Boersema, *Thora en Stoa over mens en natuur. Een bijdrage aan het milieudebat over duurzaamheid en kwaliteit*, Baarn 1997. [Studie over de levensbeschouwelijke wortels van het milieudebat, waarin ook de symbolische rijkdom van de Thora aan de orde komt.]
- C. Houtman, *Wereld en tegenwereld. Mens en milieu in de Bijbel / Mens en milieu en de Bijbel*, Baarn 1982. [Kritisch boekje over de uitleg van het Oude Testament en wat er daarbij vaak misgaat in 'groene' exegese.]
- Matthijs de Jong, 'Heersen als beeld van God: (g)een ramp voor de aarde. Een exegetische verkenning van Genesis 1:26-28' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 22-41. [[Onderzoeksartikel](#) waarin onderzocht wordt wat het betekent dat niet de mens, maar de sabbat kroon op de schepping is.]
- Matthijs de Jong, 'Geen vrede zonder recht. De waarschuwing van de profeten' in: *Met Andere Woorden* 41/online (15 oktober 2022), debijbel.nl/bericht/geen-vrede-zonder-recht. [Verkenning naar groene uitleg van de profetenboeken.]

- Matthijs de Jong, 'Groene lessen uit de Psalmen' in Met Andere Woorden 41/online (22 oktober 2022), debijbel.nl/bericht/groene-lessen-uit-de-psalmen. [Verkenning naar groene uitleg van de Psalmen.]
- *Laudato Si' – Wees geprezen*, geautoriseerde vertaling van de milieu-encycliek van paus Franciscus uit 2015. [[Samenvattingen zijn hier te vinden](#).]
- Trees van Montfoort, *Groene theologie*, Middelburg 2019. [Theologisch betoog voor Gods liefde voor héél de schepping, met bespreking van Bijbelse teksten en diverse theologische visies.]
- Eva van Urk-Coster, 'Ecologisch Bijbellezen in het antropoceen' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 8-17. [[Achtergrondartikel](#) dat antropocentrische lezing van de Bijbel bevraagt.]
- In de loop van oktober en november 2022 verschijnen diverse longreads op debijbel.nl.

Engels

- Richard Bauckham, *Living with Other Creatures. Green Exegesis and Theology*, Milton Keynes 2012. [Verzameling essays over de plaats van mensen in de schepping, met aandacht voor o.a. de evangeliën en Openbaring, stemmen uit de traditie en een Bijbels-theologische visie op biodiversiteit.]
- Ellen F. Davis, *Scripture, Culture, and Agriculture. An Agrarian Reading of the Bible*, Cambridge 2009. [Theologie en ethiek van landgebruik; vernieuwende uitleg van Bijbelse zorg voor de aarde in gesprek gebracht met moderne visies op agricultuur.]
- Norman Habel, *An Inconvenient Text. Is a Green Reading of the Bible Possible?* Adelaide 2009. [Veel teksten in de Bijbel zijn 'grijs' in plaats van 'groen', Habel stelt voor die te lezen vanuit het perspectief van de slachtoffers: de aarde en zijn inwoners.]
- Horrell e.a., *EH* = David G. Horrell, Cheryl Hunt, Christopher Southgate en Francesca Stavropoulou (red.), *Ecological Hermeneutics. Biblical, Historical and Theological Perspectives*, Londen/New York 2010. [Veelomvattend boek dat ecologische inleidingen biedt bij de Bijbel, traditie en hedendaagse leeswijzen.]
- David G. Horrell, *The Bible and the Environment. Towards a Critical Ecological Biblical Theology*, Londen/Oakville 2010. [Bespreekt verschillende delen van de Bijbel, hermeneutische reflecties.]
- Marlow & Harris, *OHBE* = Hilary Marlow en Mark Harris (red.), *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, Oxford 2022. [Veelomvattend handboek dat ecologische inleidingen biedt bij de Bijbel, traditie en hedendaagse leeswijzen.]
- Zie ook de literatuur die gebruikt is in de artikelen in *Met Andere Woorden* 41/2.

7. Aan de slag met Bijbel en duurzaamheid

7.1 NBG-materiaal rond Bijbel en duurzaamheid

- Boekje *Bijbel en duurzaamheid Inspiratie voor een groene levensstijl*. Dit boekje bevat een Bijbelleesplan, gespreksstof voor kringen en kindermateriaal. Het boekje is gratis en wordt tegen verzendkosten toegestuurd na bestelling via bijbelgenootschap.nl/kerken.
- Leesplan *Maak je bijbel groen*. Beschikbaar in de [Mijn Bijbel-app](#).
- Boek *Maak je bijbel groen*. Verdieping en inspiratie om van je eigen bijbel een groene bijbel te maken. Een lees- en werkboek met de extra inhoud uit de *Groene Bijbel*. Zie <https://shop.bijbelgenootschap.nl/product/maak-je-bijbel-groen/>.

7.2 Ander toegankelijk materiaal rond Bijbel en duurzaamheid

Zie ook bij Literatuur.

Micha Zondag

ON/OFF SCHULDIG: Voel jij je thuis in een schuldig systeem? Tijdens de Micha Zondag staan duizenden kerken wereldwijd stil bij een thema rondom armoede en onrecht. [Download het gratis materiaal](#) met o.a. [preekschetsen](#) en doe ook mee op 16 oktober 2022 (of een andere zondag).

Een klimaatgesprek onder pastores

Aster Abrahamsen-den Bok e.a., *Een klimaatgesprek onder pastores. Gespreksmateriaal door pastores voor pastores*, 2022. Handleiding voor klimaatgesprek onder pastores. Bevat vier delen: 1) Uitwisseling van perspectieven, 2) Inleidende artikelen over preken tijdens klimaatcrisis, 3) Liturgische bouwstenen, 4) Verdiepende artikelen. [Deze handleiding is gratis te downloaden.](#)

7.3 Christelijke groene organisaties en werkverbanden

- [A Rocha](#) is een wereldwijde beweging van christenen die vanuit hun geloof zorgen voor Gods schepping.
- [Ecokerk](#), opgericht door de Belgische bisschoppen, verbindt ecologie met de christelijke spiritualiteit en de sociale leer van de Kerk.
- De website [GroenGeloven](#) wil je inspireren om, al of niet vanuit het geloof, na te denken over duurzaamheid. Wat betekent duurzaamheid voor jou en wat betekent dit voor de keuzes in het dagelijks leven? Naast de blog van Marjolein Tiemens-Hulscher is er een aanbod te vinden van lezingen, cursussen en workshops.
- [GroeneKerken](#):
 - Geloof in God als schepper is verbonden met de zorg voor zijn schepping. Deze twee komen bij elkaar in een kerkgemeenschap. Daarom vindt GroeneKerken dat duurzaamheid voor elke kerk een relevant en essentieel thema is.
 - GroeneKerken ondersteunt kerken om duurzame stappen te zetten, zich te verdiepen in de 'groene' kant van de Bijbel en van betekenis te zijn voor de samenleving. GroeneKerken stimuleert dat kerken duurzamer en groener worden en dat die kerken – van beginner tot duurzame expert – elkaar kunnen vinden en stimuleren.
 - Je bent welkom om je aan te sluiten bij ons netwerk!
 - Zie ook Kees Posthumus (i.s.m. GroeneKerken), *Geloof en een hoop zonnepanelen. Naar een duurzame, groene geloofsgemeenschap*, [meer informatie](#).
- De website [Kerk en Milieu](#) is een van de 'groene websites' van de Raad van Kerken in Nederland.
- [Laudato Si' Alliantie](#): Nederlandse werkgroep rond de encycliek *Laudato Si'* van paus Franciscus.
- [Micha Nederland](#) komt op voor gerechtigheid. De organisatie verbindt, inspireert en activeert kerken en organisaties om actief christen te zijn in deze wereld.
- [Werkgroep Theologie, Kerk en Duurzaamheid](#) van de Raad van Kerken in Nederland wil zich inzetten voor een duurzame samenleving.
- [Netwerkgroep Schepping en Duurzaamheid](#) van de Raad van Kerken.

Op de websites [Kerk en Milieu](#) en [Laudato Si'](#) staan opsommingen van nog meer duurzame organisaties.

